

KÖNYVSZEMLE

BIRTALAN, ÁGNES (szerkesztő és bevezetés):

Gábor Bálint of Szentkatolna, A Romanized Grammar of the East- and West-Mongolian Languages. With popular Chrestomathies of both Dialects.

(Budapest Oriental Reprints: Series B 3) Budapest, Library of the Hungarian Academy of Sciences–Csoma de Kőrös Society 2009.

Szentkatolnai Bálint Gábor (1844. március 13.–1913. május 26.), a sokoldalú, magyar Kelet-kutató egy Kézdivásárhelyhez közeli kis székely faluban született. Korán megmutató nyelvtehetségét kihasználva már fiatalon számos idegen nyelvet sajátított el. Később figyelme fokozatosan a keleti nyelvek felé fordult, melyben szerepe volt példaképének, Kőrösi Csoma Sándornak (1784–1842) is. Bálint azért, hogy a keleti nyelveknek és kultúráknak szentelhesse egész életét, félbehagyta a Bécsben és Budapesten végzett jogi tanulmányait is. A fiatal kutató pályáját neves tudósok, így Vámbéry Ármin (1832–1913) és Fogarasi János (1801–1878) is egyengették. Utóbbi megismerkedésük idején épp a magyar nyelv szótárát szerkesztette, s hamarosan Bálint legfontosabb támogatójává vált. Fogarasi kapcsolatot feltételezett a mongol és magyar nyelv között, és elképzelései helyességének bizonyítását egy keleti terepmunka megvalósulásával látta lehetségesnek. Jelentős szerepet játszott abban, hogy Bálint Gábor lett az a fiatal kutató, akit a Magyar Tudományos Akadémia kijelölt arra a feladatra, hogy anyagokat gyűjtsön török és mongol nyelvű népek között. Bálint életútját alapvetően határozta meg 1871–1873 közötti kutatóútja, melyről 1874-ben tért haza, majd a budapesti egyetemen címzetes docensi kinevezést kapott. Kutatóútját az itt ismertetett kötet előszavában Birtalan Ágnes részletesen is bemutatja.

Bálint 1877-ben csatlakozott az Ázsia-kutató Széchenyi-expedícióhoz, de betegsége miatt haza kellett térnie. 1879-ben munkát keresve járta be Dél-Európát és a Közel-Keletet, ahol a nyelvtanítástól az adószedésig különböző munkákat vállalt. 1891-ben tért haza Magyarországra, és 1897-ben nevezték ki a Kolozsvári (ma Cluj) Egyetem professzorává, ahol haláláig dolgozott.

Bálint életének meghatározó terepmunkáját 1871 nyarán kezdte, és csaknem hároméves tudományos munka után visszatérve, 1874. március 3-án számolt be az Akadémiának kutatási eredményeiről.¹ Célja – ami kutatásai fő erénye is – a beszélt nyelv, a nyelvjárások leírása, az anyaggyűjtés és a nyelvtan összeállítá-

¹ Beszámolóját egy évvel később jelentette meg az MTA, majd Kara György 1973-ban újból kiadta. Lásd: Bálint Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásairól és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dano hangjegye. In: *Értekezések a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya köréből* IV. (1875) pp. 1–19.

sa volt. Kutatási módszereire jellemző, hogy az adott területen lehetőségei szerint mindig egy nyelvtanár és diákok segítségével igyekezett megismerni, elsajátítani, illetve leírni az adott nyelvet. Útja során Bálint Gábor hatalmas anyagot gyűjtött több altaji nyelvről a 19. század hetvenes éveinek elején. Anyagai nemzetközileg is egyediek, s nagy érdeklődésre tarthatnak számot a tudományos közvéleményben.

Az anyaggyűjtést 1871 júniusában a kazáni tatárok között kezdte, eredményeit három kötetben publikálta.² Kalmük kutatásait már Kazanban megkezdte, majd hamarosan Asztrahányban folytatta. E munka központja az általa „Kalymi növelde és iskola” néven említett intézmény volt. 1871 szeptembere és 1872 májusa között gyűjtött itt anyagot, majd egy szentpétervári kitérő után, 1873 tavaszán érkezett a mongol fővárosba Urgha-ba (ma Ulánbátor), ahol most már a keleti mongolok (halhák, *xalxa*) között folytatta vizsgálódását, sőt csahar (*čaxar*) anyagot is gyűjtött egy urgai kereskedőtől.

Bálint Gábor mongol gyűjtéseiről a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye három kéziratot őriz:

1. *Nyugati mongol (Kálmik) szövegek* (184 oldal),
2. Bálint Gábor: *Keleti mongol (khalkha) szövegek* (88 oldal),
3. *Romanized Grammar of the East- and West-Mongolian Languages. with popular Chrestomat[h]ies of both dialects. ...* (XIII+200 oldal), Nr.1: 81 szám, Nr.2: Ms 1379/1.

Melynek teljes címe: *A Romanized Grammar of the East- and West-Mongolian Languages. with popular Chrestomaties [sic!] of both Dialects. Containing alliterative Folk-Songs, Anecdotes, Conversations, Fables, Proverbs, Prayers, Letters, Writs and the Description of the Characteristical Usages and Housekeeping of the Mongolians; every piece with faithful Translation, by Professor G. Bálint of Szentkatolna.*

Ez utóbbi kiadására vállalkozott Birtalan Ágnes mongolista, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Belső-ázsiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense. A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának sorozatában jelent meg.

A kötet tartalmazza a kézirat hasonmását és egy tartalmas bevezetőt, melyben Birtalan Ágnes összefoglalja Bálintnak a kéziratához kötődő terepkutatásait és egyéb, a gyűjtéseikhez kapcsolódó publikációinak elemzéseit is. Részletesen bemutatja az összehasonlító nyelvtan tartalmát, szerkezetét, helyét a korabeli tudományban.

A kötet megjelenésével valószínűleg nem állt meg a Bálint-anyagok közreadását célzó munka. Ez vélhetően a sorozat első darabja, melynek következő ki-

² *Kazáni tatár szövegek és fordítás.* Budapest, 1875; *Kazáni tatár szótár.* Budapest, 1876; *Kazáni tatár nyelvtan (hang- alak- és mondattan).* Budapest, 1877.

adványaiban a Bálint mongol gyűjtéseit reprezentáló másik két kézirat is az olvasók elé kerülhet.

A kéziratok kiadása több célt is megvalósít. Egyrészt a szélesebb hazai és nemzetközi tudományos élet számára teszi hozzáférhetővé ezeket az értékes egyedi gyűjtéseket, így a kiadott anyagok például az összehasonlító nyelvészeti kutatások számára is felhasználhatók lettek. Ugyanakkor a gyűjtések nemcsak a nyelvészek számára tartogatnak érdekes anyagokat, hiszen a kéziratok értékes folklórszövegeket tartalmaznak, melyek fontos párhuzamanyagai lehetnek a népi műveltséggel, népköltéssel foglalkozó szakemberek vizsgálódásainak.

A keleti (halha) és nyugati (kalmük) mongol beszélt nyelvek összehasonlító nyelvtanának elkészítése a szövegmutatványokkal együtt úttörő jellegű volt a 19. században. Ha a maga idejében kiadják, a magyar tudományos kutatásokat az altajisztikai és nyelvészeti témában már akkor nemzetközi szintre emelte volna. Megjelentetésükkel a kiadó és a szerző most egy régi hiányt pótol.

A Bálint által kiejtés szerint és meglehetősen nagy pontossággal átírt szövegek egyedülálló emlékei a kalmük és a halha beszélt nyelveknek. Ilyen értelemben kutatásai akkor unikális jellegűek voltak, hiszen a korabeli mongol beszélt nyelvek leírásával korábban más nem foglalkozott. Bálint ebben igen színvonalas munkát végzett. Ugyanakkor, mint Birtalan Ágnes előszavában megjegyzi, számos, az írott nyelvre jellemző sajátosságot is tartalmaznak (ez különösen igaz a kalmük nyelvre). Birtalan a *Grammar* egyik legfontosabb és ma is aktuális érdeként emeli ki a gazdag és jól használható morfématárat, melyeket az egyes nyelvi jelenségek leírásánál ad Bálint.

Az előszó ugyan tartalmaz egy rövid összefoglalást Bálint sajátos östörténeti nézeteiről és a korszellemről is, de ezeket nem taglalja részletesen, hiszen ezen elméletek részletes tárgyalása szétfeszítené jelen munka kereteit.

Az ellentmondásos pályafutású, kiváló képességű tudós mongol és török nyelvi gyűjtéseivel és feldolgozásaival (nyelvtanok, szótárak) nemzetközileg is egyedülálló adatbázist hozott létre, melynek tetemes része még kiadatlan. Tudósi megítélése, szélsőséges nyelvhasonlítási elméletei miatt, időnként vitákat kavart, páratlanul értékes mongol és török nyelvi, népköltési, néprajzi gyűjtéseinek közzététele, írásainak újrakiadása azonban bizonyosan hozzájárul e tehetséges tudós munkásságának helyes értékeléséhez.

Szilágyi Zsolt